

Föreställningar om kriget

VID DE fem franska akademier-
nas (Franska institutets) senaste
årssammanträde höll samtidshisto-
riern Maurice Baumont ett före-
drag om "Krigens uppkomst".
("Comment naissent les guerres").
I själva sakfrågan hade den lärde
helt naturligt ingenting märkligt
att säga. Han ironiserade över de
fälvtska föreställningar enligt vil-
ka krigen beror på en viss insti-
tution eller samhällsform — ka-
pitalism, envælde, militarism, hem-
lig diplomati — och fann en lika
allmän som likgiltig förklaring
i "sinneas upphetsning"; slut-
orden i föredraget bjuder på den
tröstande dumheten att "i sista
hand" en "immanent rättvisa" styr
människlighetens öden.

Av intresse är däremot Bau-
monts referat av skilda auktori-
teters förutsägelser om krigens
försvinnande. Under 1800-talet
förklarade de stora liberala och
socialistiska framstegstänkarna att
handeln och industrin skulle göra
slut på alla krig. Baumont citerar
framför allt fransmän — Saint-
Simon, Comte, Say, Bastiat — som
ansåg att folken fördes närmare
varandra genom samfärdsels öka-
ning, produktionsstegringen och
varuutbytet; därigenom och ge-
nom de oerhörda kostnaderna
skulle krigen bli omöjliga. Inom
andra länders politiska litteratur
framträder samma tanke med lika
stor trosvisshet; alldeles särskilt
påstods den friare handeln folken
emellan vara en garanti för en
evig fred.

En annan populär tankegång
ledde till samma lugnande sluf-
satser. Då man kunde skjuta med
kanon på flera kilometers avstånd
— i stället för ett par hundra me-
ter — måste det, skrev man i mit-
ten av 1800-talet, bli uppenbart
för alla att det inte längre gick
att föra krig. Krigets fruktansvär-
da följder skulle göra krig otänk-
bara. Inför krigsutbrottet 1914 ytt-
rade Jean Jaurès att "den enda
förhoppning som vi har kvar är

just omfattningen av den katastrof
som hotar världen".

Under mellankrigstiden, som
Baumont inte går in på, blev den-
na metod att dödförklara kriget
den kanske mest anlitade. Flyget
och bombernas ständigt större ef-
fektivitet skulle tvinga staterna
att hålla fred. Hellre avrustning
än ett krig med sådana följder, det
var den synpunkt som ännu i
början av 1930-talet dominerade
den starka försvarsfientliga pro-
pagandan inom svensk socialde-
mokrati. Sedan kärnvapnen upp-
funnits har denna avskräcknings-
tanke blivit optimismens största
tillgång; man säger, som en mi-
litär författare skrev redan för
två hundra år sedan, att om en
enda bomb kan förstöra "en hel
armé eller en hel provins, måste
krigen upphöra". Det är möjligt
att denna tro på stridsmedlens för-
måga att hindra krig, så länge
hävdad och så ofta dementerad
av händelserna, nu äntligen blivit
hållbar. HERBERT TINGSTEN

FRIHETENS

Herbert Tingsten redogör
i denna artikel för den isra-
eliske forskaren J L Talmons
epokgörande arbeten om den
"totalitära demokratis" idé-
historiska ursprung.

I SEPTEMBER 1796 bildade ge-
neral Bonaparte på direktoriets
order den cispadanska republiken
(senare utvidgad till den cisalpins-
ka republiken) i norra Italien. Den
nya statens författning var strängt
demokratisk efter franskt mönster,
med representation och regering
utgående ur allmänna val med
vidsträckt rösträtt. Men valen vi-
sade att den cispadanska folkvil-
jan inte motsvarade direktoriets
förhoppningar, utan tvärtom var
reaktionär: adeln och prästerna
dominerade den okunniga massan.
Den 7 april 1797 drog direktoriet
i ett märkligt brev till Bonaparte
konsekvensen av den nyvunna
insikten. För att säkra republiken
och folkfriheten borde Bonaparte
provisoriskt bli statsledare: "Den
lagstiftande viljan måste, så länge
Ni stannar, uttryckas av Er alle-
na." Exemplet lär oss, skrev di-
rektoriet, att en "representation
måste krypa under en lång tid
innan den kan gå upprätt"; under
en övergångstid var det därför
nödvändigt att koncentrera mak-
ten hos den myndighet, den frans-
ke generalen, som handlade i fol-
kets intresse och därför i realite-
ten företrädde folkviljan.

Några månader senare tillämpa-
de direktoriet samma metod i själ-
va Frankrike. Då parlamentsvalen
stärkte rojalisternas position, ge-
nomfördes under biträde av ge-
neral Augereau, som Bonaparte
skickade från Italien, en statskupp
och en utrensning, varigenom di-
rektoriet och den republikanska
majoriteten tryggades (18 fructi-
dor). Direktoriet måste, förklara-
des det, handla på detta sätt för
att hindra folkets och frihetens
fiender att nå makten.

Guglielmo Ferrero har i sin ly-
sande bok om det italienska fält-
tåget ("The Gamble", 1939) fram-
hävt, ja, överbetonat den idéhisto-
riska betydelsen av dessa händel-
ser. Statskupperna av år 1797 in-
nebar, fastslår han, att en ny form
av feltänkande eller förljugenhet
introducerades: "Det suveräna fol-
ket slaget i kedjor för att hindra
det från att abdikera; friheten
framtvungen genom våld; revo-
lutionen sökande säkerhet i själv-
mord." Då det blev möjligt att
undertrycka den i val uttryckta
folkviljan under hänvisning till
den "verkliga" folkviljan blev allt
tillåtet. "Fascism, nazism, bolsje-
vism har alla utgått från brevet
av den 7 april, den dolda nyckeln
till det nittonde århundradets his-
toria." Självt har jag hört Ferrero
med patetisk bitterhet förklara att

den moderna utvecklingen, med
dess revolutioner och diktaturer,
dess oförmåga att finna en legi-
timation för statsstyrelsen, bör-
jar med direktoriets och Bonapar-
tes kupper år 1797.

I flera arbeten som skrivits un-
der intryck av händelserna i vår
egen tid har klarlagts, eller åt-
minstone antytts, att den av Fer-
rero berörda problematiken är ett
centralt inslag i den tidiga debat-
ten kring demokratin och inte
bara framträder i de sensationel-
la aktionerna 1797. Först i två un-
dersökningar av den israeliske
forskaren J L Talmon har emel-
lertid dessa tankelinjer mera full-
ständigt utretts och analyserats.
Den första boken, *The Origins of
Totalitarian Democracy*, behand-
lar huvudsakligen franska revo-
lutionen och dess ideologiska bak-
grund; den andra boken, *Political
Messianism, The Romantic Phase*,
följer samma motrykrets fram till
1848 års revolutioner. De båda
arbetena hör (vid sidan av Pop-
pers skrifter) till de stora insat-
sarna i politisk idéhistoria under
senare år; de borde ingå i varje
högre historisk och statsveten-
skaplig utbildning.

Talmon skiljer mellan liberal
och totalitär demokrati. Den först-
nämnda är demokrati i vår vanli-
ga, västerländska mening; dess
främsta kännetecken är politisk
frihet (organisationsfrihet, tryck-
frihet, församlingsfrihet osv) och
allmän rösträtt; man utgår från
att skilda åsikter kan och bör fin-
nas inom folket och att följakt-
ligen statsmakten kan växla mel-
lan skilda grupper och partier; en
gräns gives för statens makt över
individerna, med den politiska fri-
heten som ovillkorligt minimum.
Den totalitära demokratis grund-
läggande postulat kan sägas vara
att folkviljan är en och odelbar
och att denna vilja skall härska.
De som inte böjer sig för denna
folkvilja är vilseledda eller onds-
kefulla, de är folkets fiender och
bör undertryckas eller likvideras.
Den totalitära demokratin blir
därför vad vi kallar diktatur eller
despoti; den tillåter inga avvikel-
ser, kräver enighet och likrikt-
ning. Den skiljer sig från äldre
tidens envälden eller privilegie-
stater genom att de härskande le-
gitimeras inte genom arv eller
status, utan genom åsikter om
samhällets organisation — åsikter
motsvarande den "sanna" folkvil-
jan.

Att den totalitära linjen kan

DESPOTI

Tre av den "sanna" folkviljans teoretiker: från vänster Rousseau, Babeuf och Lenin.

föras tillbaka till 1700-talets ideologer och särskilt till Rousseaus teori om den allmänna viljan har ofta understrukits. Det nya hos Talmon är den ingående bevisningen för att de förrevolutionära tankarna i Frankrike i regel arbetade med tanken på en enhetlig folkvilja, som kännetecknades eller förklarades på skilda sätt: den ansågs stå i överensstämmelse med det mänskliga förnuftet eller vara ett uttryck för den naturliga ordningen eller motsvara mänsklighetens intressen lika väl som en allmängiltig moral. Att verka i enlighet med denna allmänna vilja var frihet, eftersom viljan besjälade varje enskild person. Emellertid kunde upplysningsmännen inte alldeles förbise att i praktiken människornas motiv och åsikter var skiljaktiga, och man måste falla tillbaka på tanken om en sann frihet, som bestod i att tänka och handla rätt; tvånget kunde därför bli ett medel att realisera friheten, fängnen kunde enligt Rousseau vara "verkligt" fria.

Före revolutionen var det ingen svårighet att likställa folkviljan eller den allmänna viljan med en genom val och omröstningar uttryckt opinion; man visste inte vad folket — i dess egenskap av levande människor — ville, och varje tänkare kunde identifiera sina egna önskningar och "folkviljan" i både dess ordinarie och dess metafysiska bemärkelse. Men under revolutionstiden visade sig vanskligheten i de teoretiska resonemangen. Redan i Sieyès skrift från 1789 antydts möjligheten av en divergens mellan folkets uttryckta och dess verkliga, av filosoferna fattade vilja. Några år senare blev den semantiska krisen akut. Valen gav intet klart besked redan därför att valdelstagandet var obetydligt och utformade partiorganisationer saknades; de eftersatta och efterblivna grupper som antogs vara mest skickade att uppbära filosofernas radikala krav visade sig ofta likgiltiga eller konservativa (såsom närmare utreddes i ett av Tocque-

villes ryktbara arbeten femtio år senare). Det blev naturligt för revolutionsmännen att i upplöppen och revolterna under de "dagar" som förde omstörtningen vidare se uttryck för folkviljan, även om de agerande blott var några tusen borgare och arbetare i Paris.

Under skräckväldet fördes den dialektiska processen ett steg längre. Då Robespierre sade sig vilja "förverkliga naturens syften, fullborda mänsklighetens kallelse, uppfylla filosofins löften" ansåg han sig självvallet också vara folkviljans exekutor, men några vardagliga bevis för detta i form av val eller folkomröstningar kunde han inte förete. För honom och Saint-Just, terrorns båda teoretiker, blev det nödvändigt att hävda att folkviljan måste äga samma beskaffenhet som deras egen vilja: folket ville slå ned monarkister och reaktionärer inom och utom Frankrike och undertrycka den opposition, vare sig till höger eller till vänster, som hotade dess (Robespierres) valde. De mest extravaganta deklarationer blev banaliteter för skräckens organisationer. "Folket är inte någon tyrann och det är folket som nu regerar"; "revolutionens styrelse är frihetens despotism över tyranniet"; "terror är demokratins princip verksam för att tillgodose fosterlandets mest trängande behov". Censuren och avrättningarna var medel att hindra folkets förförelse; utan skräcken skulle "tronen inom tjugu år vara återupprättad". I uttrycksätten skymtar tanken att den "sanna" folkviljan kunde bli folkvilja i mera trivial mening först sedan trygghet och välstånd vunnits, en viss allmänbildning säkrats genom obligatorisk skolgång och, framför allt, onda inflytelser — det vill säga all opposition — undanröjts.

Hos skräckens ideologer framträder också en mera speciell tankegång av intresse. Robespierre tänkte sig att den "sanna" folkviljan skulle kunna framträda i sinnevärlden om man underställ-

de aktuella frågor en grupp som var politiskt helt oorganiserad och oengagerad och därför närmast motsvarade folket i naturtillståndet. För att förverkliga denna möjlighet tänkte han sig en parlamentssal med plats för 12 000 åhörare; dessa skulle spontant reagera sunt på i representationen framförda frågor och sålunda ge besked om folkets mening. Tanken inspirerades tydligen av den redan praktiserade metoden att fylla åhörarläktarna med jakobinska

anhängare. Likväl pekar den framåt både mot vår tids opinionsundersökningar och mot det av skilda statschefer och diktatorer använda medlet att skaffa sig fullmakt genom att till folkomröstning framlägga allmänna och lämpligt formulerade frågor.

Ännu ett steg tar den totalitära demokratins ideologi med Babeufs sammansvärjning mot direktoriet, två år efter Robespierres fall. Medan Robespierre och över huvud revolutionens statsledare höll på den enskilda äganderätten och den privata företagsamheten, var enligt Babeufs och hans anhängares "folkvilja" målet ett slags socialism, med ekonomisk och social jämlikhet som grundläggande principer. En sådan ordning var uppenbart inte möjlig att genomföra med stöd av det levande franska folket, till större delen självägande bönder. Det är därför väl begripligt att Babeuf och hans kamrater klarare än terrorns ledare gjorde en skillnad mellan folkviljan, sådan den i dåvarande läge var gestaltad, och folkviljan i vardande.

"Majoriteten är alltid rutinens och orörlighetens parti, den är upplyst, förstelnad, apatisk... De som inte vill gå framåt är alltid fiender till dem som vill avancera, och olyckligtvis är det den stora massan som vägrar att röra på sig." "Verkliga lagstiftare bör inte rätta sina lagar efter den fördärvade andan hos det folk för vilket de är avsedda utan återställa folkets moral genom sina lagar."

Därför gällde det för "visa och modiga medborgare" att vinna makten genom ett uppror, att krossa allt motstånd och döda de farligaste motståndarna och att genom en "upprorets diktatur" förbereda det nya samhället. Till en början skulle folklig anknytning erhållas genom en blott av Paris befolkning vald representation, men längre fram förutsågs allmänna val, varvid dock "de jämlika" (Babeufs parti) genom frihetsbegreppningar, propaganda och påtryckning skulle bevara makten. Då en rättvis egendomsfördelning genomförts och ungdomen uppfostrats i den nya statens anda skulle alla vara inte blott jämlika, utan lika. Den sanna folkstyrelsen vore därmed nådd, alla

hade samma åsikter, "differentiering och motsatta intressen" vore otänkbara, var och en kunde sköta vilken tjänst som helst — och därmed skulle folket äntligen ha nått sitt "naturliga" tillstånd. Bortser man från den hegelianska dialektiken och den materialistiska historieuppfattningen, var detta program i centrala punkter det samma som Lenins år 1917.

Under revolutionstiden talade de franska teoretikerna stundom om amerikansk demokrati, såsom en helt annan form av statsstyrelse än den av dem åsyftade. Med amerikansk demokrati menades alltså vad vi rätt och slätt kallar demokrati, medan den totalitära regim som Robespierre och Babeuf verkade för närmast motsvarar vad den samtida kommunismen kallar folkdemokrati.

Någon motsvarighet till den totalitära ideologin fanns knappast i amerikansk debatt under skedet av revolutionär aktion och frigörelsekamp mot England; en och annan utopist framträdde i Amerika, främst engelsmannen Thomas Paine, men demokratin uppfattades genomgående i de grundläggande skrifterna — så "The Federalist" — som en överideologi, en ram, inom vilken skilda intressen och åsikter skulle kunna i fred och frihet tävla om styret. Skillnaden mellan Amerika och Frankrike vid denna tid måste ses som väsentligen en följd av skilda historiska erfarenheter. I Amerika fanns redan inom flertalet kolonier en betydande folklig självstyrelse, och frigörelsen från England framstod som ett fullföljande av en tradition. I Frankrike åter skulle folket — såsom enligt Sieyès tredje ståndet — "från intet bli allt". Vid en sådan omvandling uppstår svårigheter som måste stimulera tendensen att förvräda folkstyrelsen i totalitär riktning.

HERBERT TINGSTEN